

Examen VWO

2013

tijdvak 1
woensdag 15 mei
9.00 - 12.00 uur

kunst

beeldende vormgeving - dans - drama - muziek - algemeen

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit drie blokken met in totaal 33 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 64 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: De vier elementen en de affectenleer vanaf de middeleeuwen

Blok 2: Water, over fonteynen in Rome en Las Vegas en een werk van Bill Viola

Blok 3: Het element aarde in de dans

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen.
Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.
In het vragenboekje staan boven de vraag meestal één of meer bronnen aangegeven die van speciaal belang zijn bij de vraag.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.
Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1 De vier elementen

Dit blok gaat over de invloed van de elementen lucht, water, vuur en aarde op de westerse cultuur en over de houding van de Kerk ten opzichte van de wetenschap.

afbeelding 1, filmfragment 1, tekst 1

In de westerse cultuur spelen de vier elementen van oudsher een grote rol. Ook in de hedendaagse massacultuur zijn talloze series en films te vinden die inspiratie putten uit de elementen. Een voorbeeld hiervan is *The Last Airbender* van M. Night Shyamalan. Deze film uit 2010 is gebaseerd op de Amerikaanse animatieserie *Avatar*.

Filmfragment 1 is een montage van verschillende delen uit deze film. In elk deel zijn een of meer personages te zien die één van de vier elementen personifiëren. Dat gebeurt vooral door het fysieke spel van de acteurs.

- 3p 1 Geef voor drie van de vier elementen aan hoe zij gepersonifieerd zijn in het fysieke spel van de personages.

afbeelding 2, filmfragment 2, tekst 1

The Last Airbender is een voorbeeld uit een lange rij kunstuitingen die de strijd van de elementen als uitgangspunt hebben. In filmfragment 2 zie je een gevecht tussen water en vuur.

De regisseur verbeeldt deze strijd via specifieke personages met bijbehorende eigenschappen en gedrag.

- 2p 2 Leg uit hoe dat in deze scène tot uiting komt. Betrek beide personages in je antwoord.

afbeelding 3 en 4

In veel religies worden de vier elementen verbonden met goden. In de Griekse mythologie is Gaia de Griekse godin van de aarde: de bron van alle leven. Uranus is de god van de lucht of de hemel, Hefaistos de god van het vuur, Poseidon de machtige zeegod.

- 2p 3 Leg uit waarom de mens de elementen als goden zag en geef aan waarom die goden werden aanbeden. Illustreer je antwoorden met een voorbeeld.

afbeelding 5 en 6, tekst 2

De elementenleer van Empedocles had een grote invloed op de middeleeuwse geneeskunde. Op afbeelding 5 zie je een miniatuur in een medisch boek waarop de mens te midden van de elementen is afgebeeld.

De Kerk had gemengde gevoelens ten opzichte van de geneeskunde. De zorg voor de ziel zou niet te rijmen zijn met de zorg voor het lichaam. En geestelijken mochten bijvoorbeeld geen chirurgische ingrepen verrichten.

- 1p   **4**   Verklaar waarom de Kerk bezwaar had tegen chirurgische ingrepen.

De natuurfilosofie van de oude Grieken had als onderwerp het zoeken naar de oorsprong van de wereld en alles wat daarin bestond. De middeleeuwse wetenschap probeerde vooral alledaagse problemen op te lossen. Dat hing samen met het gezag van de Kerk, die verdergaand onderzoek bedreigend vond.

- 1p   **5**   Leg uit waarom dat bedreigend was voor de Kerk.

filmfragment 3, tekst 3 en 4

In filmfragment 3 zie je een scène uit *De naam van de roos*.

De monniken William en Jorge zijn met elkaar in discussie. De mannen hebben duidelijk verschillende karakters, die gekoppeld kunnen worden aan de temperamentenleer. Dat kun je afleiden uit de manier waarop ze het conflict benaderen.

- 3p   **6**   Leid het temperamenttype van William en van Jorge hieruit af. Geef daarna aan hoe de regisseur het conflict filmisch heeft versterkt.

afbeelding 7, tekst 5

Omstreeks de twaalfde eeuw ontwikkelde zich binnen de Kerk een nieuwe wetenschappelijke benadering, de scholastiek.

De scholastiek grijpt terug op de Griekse natuurfilosofen. Maar toch is de benadering anders dan de wetenschappelijke houding die zich in de renaissance zou ontwikkelen.

- 2p   **7**   Leg uit wat het verschil is tussen de scholastieke benadering in de middeleeuwen en de wetenschappelijke houding in de renaissance.

filmfragment 3, tekst 5

In de filmscene zegt Jorge dat lichtzinnigheden verwerpelijk zijn: "Christus heeft nooit gelachen!" Dat staat namelijk nergens in de bijbel. William, de scholasticus, is het niet met hem eens.

- 2p   **8**   Breng Williams argumentatie in verband met de scholastiek en geef aan op welke visie Jorge's reactie is gebaseerd.

filmfragment 4, tekst 4

In *De naam van de roos* blijkt het tweede deel van Aristoteles' *Poetica* toch te bestaan. Dit 'verboden boek' wordt door Jorge in een geheime bibliotheek bewaard. Filmfragment 4 is de ontknoping, waarin William zijn oplossing voor de moorden geeft.

De verklaring voor de sterfgevallen kan echter op twee verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Die interpretaties symboliseren de relatie tussen Kerk en wetenschap.

- 2p   **9**   Geef twee verklaringen voor de sterfgevallen die je uit de scène kunt afleiden. Leg daarbij uit hoe ze symbolisch geïnterpreteerd moeten worden.

filmfragment 5

Aan het eind van *De naam van de roos* gaat de hele bibliotheek en ook de rest van de abdij in vlammen op. Dat is te zien in filmfragment 5.

Het element vuur heeft in de cultuur van de Kerk een krachtige symbolische betekenis.

- 1p   **10**   Leg uit hoe de inhoud van de scène gezien kan worden als een verwijzing naar die betekenis.

Blok 2   Water

Dit blok gaat over fonteinën in Rome en in Las Vegas en over Bill Viola, die water een centrale rol geeft in zijn videowerk *Ocean without a shore*.

afbeelding 1 en 2

De stad Rome werd in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw onder het bewind van diverse pausen gerenoveerd en verfraaid. Het wegennet werd verbeterd en ieder plein kreeg zijn eigen fontein. Op afbeelding 1 en 2 zie je de *Vierstromenfontein* op de Piazza Navona in Rome. De fontein is omstreeks 1650 ontworpen door Gian Lorenzo Bernini.

De pausen hadden er belang bij dat er voldoende fonteinën waren in de stad.

- 2p   **11**   Leg uit waarom zij daar belang bij hadden. Betrek twee functies van de fonteinën in je antwoord.

afbeelding 3 en 4, tekst 6

De *Vierstromenfontein* ontleent haar naam aan de vier figuren in het midden van het bassin. Het zijn de personificaties van rivieren uit de verschillende werelddelen.

Deze symboliek sluit goed aan bij de ambitie van de katholieke Kerk.

1p 12 Leg dit uit.

afbeelding 1, 3, 4 en 5

Op afbeelding 5 zie je een gravure van de Piazza Navona uit de achttiende eeuw. De *Vierstromenfontein* domineert het plein alleen al door de grootte van de obelisk.

Bovendien is het beeldhouwwerk van de fontein theatraal en imponerend vormgegeven. Dat is kenmerkend voor de stijl van de barok.

Bekijk afbeelding 3 en 4.

3p 13 Bespreek drie aspecten van de vormgeving die bijdragen aan het barokke karakter.

afbeelding 4 en 5, tekst 6

Paus Innocentius X gaf niet voor niets opdracht voor een monument als de *Vierstromenfontein*. De Kerk had in de zeventiende eeuw een specifiek belang bij dit soort imponerende kunstwerken.

2p 14 Leg uit waarom de Kerk hier juist in die tijd belang bij had.

afbeelding 6, tekst 6

Bernini, die van de vorige paus veel opdrachten had gekregen, stond aanvankelijk niet bij Innocentius in de gunst. De paus zag zijn virtuoze ontwerp zonder te weten wie het gemaakt had. Op afbeelding 6 zie je dit 'modello': een model op schaal, van hout en terracotta.

Bernini maakte het modello eigenhandig, maar heeft uiteindelijk, bij de uitvoering van het ontwerp, maar een paar figuren zelf gebeeldhouwd. In de kunstenaarspraktijk van de zeventiende eeuw was dit heel gebruikelijk.

2p 15 Leg dit uit. Leg daarna uit waarom Bernini zelf het modello maakte.

afbeelding 7, 8 en 9, filmfragment 1, tekst 7

De fontein van Rome hebben door de eeuwen heen veel toeristen getrokken. Ook in Las Vegas wordt gebruik gemaakt van de aantrekkingskracht die fontein op toeristen hebben. Aan de hoofdstraat, de 'Strip', liggen veel bijzondere hotels waaronder het vermaarde Bellagio. Dit hotel dankt zijn roem onder meer aan de fonteinenshow in de waterpartij voor het gebouw. De show, die vanaf de Strip voor iedereen te zien is, trekt een groot publiek.

Las Vegas is volledig gericht op de massacultuur. De fonteinenshow van het Bellagio past daar helemaal in.

- 2p 16 Bespreek twee kenmerken van de massacultuur die in deze show tot uiting komen.

filmfragment 1

De fontein 'danst' op de muziek.

- 2p 17 Bespreek drie manieren waarop de fontein en de muziek een eenheid vormen.

De publicist Bas Heijne schrijft: "De kitsch belooft ons waar wij naar hunkeren: onwrikbare zekerheden, absolute waarheden over leven en liefde (...)."

Als je deze uitspraak opvat als definitie van kitsch, is de Bellagio-show een voorbeeld van kitsch.

- 2p 18 Geef een argument vóór en geef een argument tegen deze conclusie.

filmfragment 2

Een stad die inspireert tot kunstwerken die met water te maken hebben, is Venetië. In 2007 maakte Bill Viola een videowerk voor een locatie in deze stad. Zijn installatie kreeg de titel *Ocean without a shore*. Jonge en oude mensen, mannen en vrouwen, doemen een voor een op en komen door een 'wand' van water naar de beschouwer toe.

In filmfragment 2 zie je hoe een figuur door die wand van water van de ene wereld in een andere wereld komt. Die overgang wordt benadrukt door de vormgeving.

- 2p 19 Leg uit hoe Viola's vormgeving benadrukt dat het om twee werelden gaat.

filmfragment 2, tekst 8

De werken van Viola gaan vaak over spiritualiteit en belangrijke momenten als geboorte, leven en dood. De kunstenaar streeft daarbij naar een versmelting van religies van over de hele wereld. Voor *Ocean without a shore* vond hij inspiratie in een gedicht van de Senegalese dichter Birago Diop. Viola geeft diens Afrikaanse visie op de dood op een eigen manier vorm.

- 2p   **20**   Leg uit hoe Viola het idee van het gedicht heeft verbeeld. Geef vervolgens aan welke spirituele betekenis je kunt toekennen aan het water in *Ocean without a shore*.

afbeelding 10, 11 en 12

De installatie is gemaakt voor de Biënnale van Venetië, een kunstmanifestatie die elke twee jaar gehouden wordt. Op afbeelding 10 zie je de locatie die Viola koos. Het is een kerkje met enkele altaren waarop de videofilms geprojecteerd konden worden.

- 1p   **21**   Leg uit hoe deze locatie aansluit op het thema van *Ocean without a shore*.

De Biënnale van Venetië bestaat al sinds 1895 en zorgt steeds voor een grote toestroom van kunstliefhebbers van over de hele wereld.

Grote tijdelijke tentoonstellingen hebben een aantrekkingskracht op steeds meer mensen. Dit heeft voor een deel te maken met de toenemende mobiliteit van het publiek.

- 3p   **22**   Geef nog drie argumenten die de populariteit van grote tijdelijke kunstmanifestaties verklaren.

Blok 3   Aarde

Dit blok gaat over danskunstenaars in de twintigste eeuw die zich lieten inspireren door het element aarde en over de minimal music van Philip Glass.

Van 1909 tot 1929 waren de Ballets Russes actief in Parijs. Impresario Serge Diaghilev inspireerde kunstenaars om op een nieuwe manier dansstukken te scheppen.

- 2p   **23**   Geef aan wat deze nieuwe manier van werken inhield. Geef ook aan wat het gevolg van deze werkwijze was.

filmfragment 1, tekst 9

Een hoogtepunt in het repertoire van de Ballets Russes was *Le Sacre du Printemps* dat in 1913 in première ging. Dit ballet gaat over een lenteritueel voor de goden, die de aarde na de winter weer vruchtbaar moeten maken.

Igor Stravinsky schreef het scenario en componeerde de muziek. In filmfragment 1 zie je een reconstructie in een televisiefilm uit 2005.

De baanbrekende choreografie was in handen van Vaslav Nijinski, die de dans nauw verbond met de inhoud van het verhaal van het lenteoffer.

- 2p 24 Bespreek twee manieren waarop de choreografie aansluit bij die inhoud.

geluidsfragment 1

In geluidsfragment 1 hoor je nogmaals het slot van de eerste akte, de *Danse de la Terre*, Dans van de Aarde.

Deze muziek is typerend voor het modernisme.

- 3p 25 Bespreek drie kenmerken van deze muziek waarvoor dat geldt.

filmfragment 1, tekst 10

Diaghilev had de rel bij de première wel voorzien. Zelfs voor de kenners die wel wat gewend waren, was *Le Sacre* shockerend. Het publiek kon in dit ballet geen schoonheid ontdekken.

- 2p 26 Leg uit waarom de verwachting van het publiek niet strookte met de bedoeling van de makers.

filmfragment 2, tekst 9

In 2013 is het honderd jaar geleden dat *Le Sacre du Printemps* in première ging. Veel choreografen lieten zich uitdagen tot eigen versies op deze muziek. Pina Bausch bracht in 1975 met haar Tanztheater Wuppertal een eigentijdse versie van het wereldberoemde stuk. In filmfragment 2 zie je een scène uit deze productie.

Het toneelbeeld verwijst bij Bausch niet zozeer naar het prehistorische verhaal, maar sluit op een andere manier aan bij de inhoud van de *Sacre*.

- 2p 27 Leg uit op welke manier de inhoud van het stuk tot uitdrukking komt in het toneelbeeld. Betrek zowel de kostuums als de vloer in je antwoord.

filmfragment 3, tekst 11

In 1985 maakte choreografe Krisztina de Châtel de voorstelling *Föld*, het Hongaarse woord voor aarde. In filmfragment 3 zie je het begin van deze voorstelling.

De Châtel zoekt vaak aansluiting bij de beeldende kunst. Conrad van de Ven ontwierp een ronde wal van aarde vermengd met turfmolm.

- 1p 28 Leg uit wat de relatie is tussen de vormgeving van de dans en dit toneelbeeld.

filmfragment 4

De Châtel confronteert haar dansers vaak met natuurelementen. Zij bracht een stuk ten tonele waarin dansers te kampen hadden met harde wind uit turbines. Ook liet de choreografe hen bewegen in levensgrote cilinders gevuld met water.

In *Föld* worden de dansers geconfronteerd met het element aarde.

- 2p 29 Leg uit hoe dansers en aarde elkaar wederzijds beïnvloeden.

filmfragment 4

De voorstelling werd begin jaren negentig ook in Hongarije, De Châtel's geboorteland, gedanst. Het Hongaarse publiek bracht het stuk in verband met vrijheidsstrijd. Dat kan verklaard worden vanuit de politieke situatie in het toenmalige Hongarije.

- 1p 30 Leg dit uit.

afbeelding 1 en 2, filmfragment 5, tekst 12

De Châtel liet zich in haar beginperiode inspireren door de minimal art. Dat was een stroming in de beeldende kunst die omstreeks 1960 in Amerika opkwam. Op afbeelding 1 en 2 zie je kenmerkende voorbeelden van minimal art van Donald Judd en Sol Lewitt.

In de dans van *Föld* zijn invloeden uit de minimal art zichtbaar.

- 2p 31 Geef hiervan twee voorbeelden.

geluidsfragment 2, tekst 13

De muziek bij *Föld* is een gedeelte uit *Another look at Harmony part IV* uit 1975 van Philip Glass. Het werk van deze Amerikaanse componist wordt tot de stroming van de minimal music gerekend, verwant aan de minimal art.

Minimal music kan gezien worden als reactie op de componeerstijl van het modernisme. Glass wil dat de toehoorder een andere manier van luisteren ontdekt.

- 2p 32 Leg uit hoe deze muziek dwingt tot een nieuwe manier van luisteren.

tekst 13 en 14

In het voorwoord van de muzikale autobiografie van Glass staat: "Geen enkele componist heeft deze nieuwe muziek uitgevonden. Het was een uitbarsting van de tijd, een onvermijdelijkheid. It happened."

De muziek sluit blijkbaar aan bij de tijdgeest van de late jaren zestig en het begin van de jaren zeventig.

- 2p 33 Breng de muziek van Glass in verband met deze tijdgeest.

Bronvermelding

De in dit examen gebruikte bronnen zijn vermeld in het examen zelf en/of in het correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.